

Матушкіна Д. Д.,

аспірант кафедри української літератури

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УРБАНІСТИЧНОГО ПРОСТОРУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ЩОДЕННИЙ ЖЕЗЛ» Є. ПАШКОВСЬКОГО)

Анотація. У статті з'ясовано художні особливості інтерпретації урбаністичного простору в романі Є. Пашковського «Щоденний жезл». Автор статті аналізує художній текст із метою визначення специфіки функціонування головного топосу і локусів міста, конкретизує характерні риси письменницького стилю, а також окреслює шляхи подальшого дослідження цієї теми в прозотворчості митця. Доречно зазначено те, що приватні, соціальні та природні локуси роману сповнені негативної авторської конотації. Письменник інтерпретує міський простір відповідно до свого розуміння дійсності, акцентуючи, передусім, на запахах, звуках і кольорах. Є. Пашковський звертає увагу читачів на зображенні страшних міських реалій життя у часи Чорнобильської трагедії, коли особливо загострювались питання існування в надтяжких умовах.

Ключові слова: простір, топос, локуси, місто, роман.

Постановка проблеми. Сучасна українська урбаністична проза репрезентує місто як культурний простір, який стає ретранслятором цінностей, традицій, національної ідентичності тощо. Звернення багатьох письменників до зображення урбаністичного простору дає змогу визначити авторське ставлення, вдається до порівняння та аналізу психологічних характеристик презентованих героїв міст і їх специфічного способу життя. Цікавою виявляється інтерпретація міського простору в українській прозі ХХ ст. Тут звертаємо увагу на творчість представника житомирської прозової школи Є. Пашковського, зокрема на його роман-есеї «Щоденний жезл», присвячений подіям Чорнобильської катастрофи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман письменника неодноразово ставав об'єктом наукових досліджень, серед яких розвідки В. Базилевського («Вижити і написати. Про «Щоденний жезл» Євгена Пашковського»), С. Квіта («Євген Пашковський: вільний муляр готичної вежі», «Одрокнення на зламі тисячоліть»), Л. Кульчинської («Ризоматичні площини постмодерністських текстів: лабіринтами «Щоденного жезла» Є. Пашковського»), Р. Харчук («Автор як свобода і автор як влада («Щоденний жезл» Є. Пашковського)») тощо. Однак вивченню проблеми інтерпретації урбаністичного простору в його романі «Щоденний жезл» не було присвячено жодної наукової студії.

Метою статті є аналіз специфіки інтерпретації урбаністичного простору в романі «Щоденний жезл» Є. Пашковського.

Виклад основного матеріалу. «Щоденний жезл» – роман-есеї і це дає змогу Є. Пашковському не ховатися за своїх героїв. Роман-аргумент, роман-набат, роман національного пробудження, роман потоку свідомості – так характеризують «Щоденний жезл» сучасні дослідники. С. Квіт справедливо наголошує: «Ускладнений стиль – внутрішня зневага автора до примітивізму сьогоденної мас-культури. Він закриває текст

для непосвяченого. Авторська правда з точки зору пануючих ідеологій є несправжньою. Тому через стиль невизначеності він хоче зруйнувати офіційну визначеність, запускаючи в неї свого «троянського коня», своєрідний «комп'ютерний вірус» [1, с. 184]. На сторінках роману митця присутні дві категорії: суспільний досвід, пропущений крізь призму світобачення самого оповідача, і намагання письменника знайти першопричину і передбачити наслідок дій або бездіяльності. Є. Пашковський доводить, що всі наші біди і негаразди починаються зі зради самого себе. Загальний стиль усього роману позначається мінорним мотивом смутку, невідворотного занепаду, неминучого фатуму й навіть прокляття, що тяжіє над українською нацією. Письменник шукає місце України у світовому просторі. «Україна – для нього сум і біль, радість і молитва, альфа і омега. Україна для нього – це мільйони знищених голодоморами, війнами, геноцидами. Україна для нього – мільйони дітей» [1, с. 190]. Дві теми: Чорнобиль і голодомор – стоять у творчості Є. Пашковського поряд, зокрема, виразно це виявляється в «Щоденному жезлі».

Торкаючись теми страшної Чорнобильської катастрофи, письменник робить головним топосом роману постраждале «місто бетону, смороду і куп собачих» [2]. Завдяки цим трьом словосполученням в уяві читача одразу вимальовується сіре, смердюче місто з відходами і різним мотлохом скрізь. Життя в такому місті стає, як мінімум, нестерпним, а кожен мешканець починає відчувати себе як «у бетонній клітці» [2]. Звідси й покалічене не лише людське здоров'я, а й психіка. Письменник інтерпретує такий міський простір відповідно до свого розуміння дійсності, акцентуючи передусім на запахах, звуках і кольорах.

Топос роману, відповідно до класифікації російської дослідниці В. Прокоф'євої [3], нараховує чотири головних позиції:

- приватні локуси (кімната);
- соціальні локуси (вулиці, пошта, офіс, базарчик, підвал гастроному, дитбудинок, палати лікарні, залізнична станція);
- природні локуси (ріка Дон);
- динамічні (дорога).

Майже кожен вид локусів передає жахіття тогочасного життя в місті. Так, можемо почати з приватного локусу кімнати – місця зазвичай доволі інтимного й затишного, а за текстом роману, швидше, простого притулку серед загального хаосу. Страшно навіть подумати, як, наприклад, герой роману сидів у «нажареній сонцем, дванадцятиметровій бетонній кімнаті, ставив по кутках каструляки з водою, щоб не так пекло в грудях» [2], адже лише так можна було хоч трохи полегшити муки. Здоров'я, яке «вбила» радіація, вже не повернути, а люди мали жити далі, працювати, виховувати дітей тощо.

Поряд із першим типом локусів тісно пов'язаний другий. Тогочасні місця скупчення людей якнайповніше відображають

специфіку міського буття. «<...>пройдіться вулицями, в правильному напрямі, будь-куди, – всюди привітна, бездумна, знайома з перепой, порожнеча у вигляді реторти» [2], – типова картина міських реалій для пересічного городянина, і надто «<...>коли вийти на вулицю, на відкритому сонці буде ще гірш: промені садять імунну систему і загострюють болячку» [2]. Є. Пашковський і тут вдається до улюбленого прийому, загострюючи читацький нюх, бо на вулицях стояв «асфальтовий сморід», і можна лише уявити, який запах йшов від бочки «з теплим помийним пивом» [2]. Далі картина доповнюється ще одним місцем дії – поштою, «котра давно вже не працювала, бо відпала потреба в грошових переказах, листуванні» [2]. Не було більше потреби користуватися поштовими послугами, і ця будівля потроху починала перетворюватись на пошту-пустку, де «двері були відчинені, телеграфна стрічка за відсутністю адресатів передавала одні і ті ж траурні телеграми, тиньк на стінах відсирів, немов од невилпаканих сліз, покинутих напризволяще в купах згадуючого паперу» [2].

Серед усіх інших на фоні загального хаосу виділяється «правильний будинок з офісом». «Офіс означає райський закуток у закамарку пекла» [2], – так описує Є. Пашковський місце, де збираються «демократії». Торкаючись питання політичного режиму в Україні, він чітко дає зрозуміти, що ті, хто був наближений до влади, могли дозволити собі набагато більше, ніж прості містяни. Осередками зборів «тих самих» якраз і були офіси, де «кругом комп'ютери, факси, телефони, проблеми, заклопотане сюрчання англійської, шелест вентилятора, поцокування каблучків, телефонні дзвінки, запрошення на конференцію, скляні двері, прообраз відкритого суспільства, пластиків на стінах квіти, нікельований блиск» [2]. Тут письменник вдається до зображення деяких категорій персонажів: «юні кудесниці й старі сосяри і карапузуваті, жвавві, в сорочках і краватках, сексуально неголені дідки, зам-шефіня в легких, просвічуваних штанах, із граційною виправкою молодого курсанта», які, певним чином, опинилися в офісі не просто так, і за їх одягом можна говорити про достатньо високе соціальне становище, яке давало змогу в той час придбати гарні речі. Або був ще один варіант – добре вміти підлабузюватися до «правильних» людей. Звідси витікають досить логічні й доречні питання фінансової стабільності, про яку тоді годі було й говорити.

Матеріальна складова частина міського життя саме на той час була однією з найважливіших. В умовах страшного радіаційного ураження харчування мало бути повноцінним, натомість автор знову повертає читачів до реалій, де «на базарчику під автостоянкою торгують в'ялими, перелапаними огірками і прадавніми вареними ковбасами» [2]. Хоч Є. Пашковський не доповнює опис продуктів характеристиками їх запахів, уява читачів одразу ж усе домальовує й довідчує. Лише уявіть собі той специфічний сморід, не кажучи вже про смак і користь такої «їжі». Тож про яке здоров'я й нормальне існування могла йти мова?! А герой роману, як і інші містяни, йшов «у підвал гастроному за Оперним театром, проштовхувався між інших спраглих, між ящиків із пивом, між бочок із тюлькою, послізався на заллятих олією сходах, випрошував дві пляшчини «андроповки» з салатовими етикетками» [2], бо при такому житті люди зневірювались і просто спивались, аби заглушити нестерпний біль і не думати, що буде завтра. Ніяких райдужних перспектив не було, та й ніхто не тішився думками про краще.

Кожен наступний локус, як пазл, продовжує складати величезну мозаїку під назвою «місто». З кожним новим описом

подальших місць дій читач складає в голові свою індивідуально-сприйняттєву картинку. Є. Пашковський лише допомагає створити цілісний образ міста, в якому «вранці двадцять першого травня, мертвих поскладали, як купу шмаття, в болото, в людські нечистоти, уздовж частоколу, що відмежовує площу з боку ріки; одна дитина ссала молоко з грудей мертвої матері з посірілим обличчям» [2]. Так і ставали сиротами, а потім потрапляли до « крижаних, поцвілих всередині, знадвору мочою обмерзлих, дитбудинківських стін» [2]. Далі з покаліченим психічним і фізичним здоров'ям містяни опинялись у лікарняних палатах, які були «настілки безмежні й порожні, що, замученим радіофобією, їм здавалося повсякчас, ніби по іржавих щаблях здіймаються вгору, вгору, і з чортобильської труби кидаються в закипівий реактор» [2].

Незважаючи на те жахіття, що було навкруги, люди змушені були рухатися вперед. Кожного дня так чи інакше користувалися попитом послуги залізничної станції, де «повно людей, скупчених із торбехами перед приходом електрички», їхали чи то на роботу, чи то вже з неї. Так і головний герой роману після чергового курсу хіміотерапії, коли рухи некоординовані, його «заносить, заточує», мусив «перебresti колії, перон, знову колії, знов перон, знову колії, знов перон, знову колії, розпашілі на сонці <...> знов розжарені колії в покидьках і мазуті, розпечена, ковзка між шпалами, щебінка, перон, знову колії, ще перон» [2], і все задля того, аби дійти до провулка і вколоти собі чергову дозу ненависних, але життєво необхідних ліків.

Третій вид локусів, описаний у романі, жодним чином не відрізняється від перших двох. Негативної конотації сповнене й місце, де «човни і водорості на обміллілому березі, рівний безвітрянний блиск, хлопці пірнають з баржі на тому боці, хапаються за поренча, вилазять назад, і сліди їхні миттєво сохнуть на залізі – і тільки назва на вказівнику змушує назвати течію води рікою; це просторився Дон» [2]. Навіть природа в романі Є. Пашковського не спонукає городян до кращих рецепцій.

Останній вид локусів представлений зображенням дороги, яка «на диво, сприяла, нізвідки, сам по собі, зроджувався той чистосердий настрої, ритм, притаманний справжньому, а не намисленій історії» [2]. Тут автор показує, що саме дорога спонукає до роздумів, дає змогу збагнути якісь важливі для кожного істини. Навіть у той важкий час герої роману знаходили змогу трохи пофілософствувати, і це було чи не єдиною розрадою та різноманітністю серед сірих лікарняно вбивчих буднів.

Висновки. Отже, можемо констатувати, що роман Є. Пашковського «Щоденний жезл» репрезентує специфіку урбаністичного простору через включення і виокремлення головного топосу і чотирьох видів локусів. Письменник зосереджує увагу читачів на зображенні страшних міських реалій життя у часи Чорнобильської трагедії, коли особливо загострювались питання існування в надтяжких умовах через брак коштів, нормальної їжі та аномально вбивчої радіації. Варто зазначити, що твір є надзвичайно жорстоким для пересічного читача. Приватні, соціальні та природні локуси роману сповнені негативної авторської конотації, що дає змогу говорити про специфічну творчу індивідуальність митця.

Наше дослідження стало ще одним на шляху до ґрунтовного вивчення особливостей інтерпретації урбаністичного простору в романах українського письменника Є. Пашковського, надто у добу, коли урбаністична література стала одним із пріоритетних аспектів сучасної культури і життя.

Література:

1. Якубовська М.С. У дзеркалі слова: Есеї про сучасну українську літературу / М.С. Якубовська. – Львів: Каменярь, 2005. – 751 с.
2. Пашковський С.В. Щоденний жезл: роман-есеї / С.В. Пашковський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/elib/pashkovskiy/shodenniyezsl.html>.
3. Прокофьева В.Ю. Категория пространство в художественном преломлении: локусы и топосы / В.Ю. Прокофьева // Вестник ОГУ. – 2005. – № 11. – С. 87–95.

Матушкина Д. Д. Интерпретация урбанистического пространства (по материалам романа «Ежедневный жезл» Е. Пашковского)

Аннотация. В статье выяснены художественные особенности интерпретации урбанистического пространства в романе Е. Пашковского «Ежедневный жезл». Автор статьи анализирует художественный текст с целью выявления специфики функционирования главного топоса и локусов города, конкретизирует характерные черты писательского стиля, а также определяет пути дальнейшего исследования этой темы в прозотворчестве писателя. Уместно указано то, что частные, социальные и природные локусы романа полны негативной авторской коннотации. Писатель интерпретирует городское пространство в соответствии со своим пониманием действительности, делая акцент, прежде всего, на запахах, звуках и цветах. Е. Пашковский обра-

щает внимание читателей на картину страшных городских реалий жизни во времена Чернобыльской трагедии, когда особенно обострялись вопросы существования в сверхтяжелых условиях.

Ключевые слова: пространство, топос, локусы, город, роман.

Matushkina D. Interpretation of the urban space (based on the novel “The Daily Rod” by E. Pashkovsky)

Summary. It is explore the artistic features of the interpretation of the urban space in E. Pashkovsky’s novel “The Daily Rod” in the article. The author of the article analyzes the artistic text in order to determine the specifics of the functioning of the main topos and loci of the city, determines the characteristic features of the writer’s style, and also determines the ways of further research of this topic in the writer’s prose. It is appropriately indicated that the private, social and natural loci of the novel are full of negative authorial connotations. The writer interprets the urban space in accordance with his understanding of reality, focusing primarily on smells, sounds and colors. E. Pashkovsky accentuates readers’ attention on the terrible urban reality of the life in the times of the Chernobyl disaster, when the problems of existence were especially intensified in superheavy terms.

Key words: space, topos, loci, city, novel.